

FACTSHEET

Naleving leeftijdsgrens bij verkoop tabak. Benchmark onderzoek 2019.

Referentie: Van Hoof, J. J. (2019). Factsheet, naleving leeftijdsgrens bij verkoop tabak. Benchmark onderzoek 2019. Enschede: Universiteit Twente.

27 februari 2019, Dr. J. J. van Hoof, Universiteit Twente

Om een goede indicatie te krijgen van de naleving van het eerste deel van artikel 8, lid 1 van de Tabakswet (zie kader, onderlijnd), heeft de Universiteit Twente begin 2019 een benchmark onderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Onderzoeksredactie Tabak, onderdeel van De Onderzoeksredactie.

Tabakswet, artikel 8, lid 1

Het is verboden bedrijfsmatig of anders dan om niet tabaksproducten of aanverwante producten te verstrekken aan een persoon van wie niet is vastgesteld dat deze de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt. Onder verstrekken wordt eveneens begrepen het verstrekken van een tabaksproduct of aanverwant product aan een persoon van wie is vastgesteld dat deze de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt, welk tabaksproduct of aanverwant product echter kennelijk bestemd is voor een persoon van wie niet is vastgesteld dat deze de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt.

In dit onderzoek hebben onderzoekers van de Universiteit Twente met behulp van minderjarige mysteryshoppers vastgesteld in hoeverre de wettelijke leeftijdsgrens nu wordt nageleefd. In totaal zijn 200 aankoopogingen gedaan in supermarkten, tabaks- en gemak-zaken, tankstations, cafetaria's en in de horeca (40 pogingen per type verkooppunt).

Werkwijze

Het onderzoek is uitgevoerd in twee provincies (100 pogingen per provincie, 20 per type verkooppunt), waarbij zowel aankopen in steden als in landelijk gebied zijn uitgevoerd. Binnen elk type verkooppunt is de helft van de aankoop pogingen door een mannelijke en de andere helft door een vrouwelijke mysteryshopper uitgevoerd.

De minderjarige mysteryshoppers zijn geworven via een middelbare school, waarbij de docenten jongeren hebben geworven die volgens hen een representatief uiterlijk hebben voor de leeftijdsgroep van 17-jarigen. Om niet ouder te lijken dan gemiddeld mochten de mannelijke mysteryshoppers geen gezichtsbehaaring hebben en de vrouwelijke mysteryshoppers geen (zware) make-up dragen. De mysteryshoppers zijn vooraf getraind waarbij standaard antwoorden zijn ingestudeerd op mogelijke vragen van verkopers. De drie belangrijkste spelregels waren dat de minderjarige kopers hun echte ID lieten zien indien daar om gevraagd werd. Wel waren ze geïnstrueerd om te liegen over hun leeftijd als verkopers dat zouden vragen (in lijn met wat jongeren in de praktijk ook doen) en ook moesten ze zeggen dat de sigaretten voor hen zelf waren indien dat werd gevraagd. Dit laatste is in relatie tot de Tabakswet feitelijk niet relevant, maar om een zo betrouwbaar mogelijk beeld van de dagelijkse praktijk te krijgen is dit ingebouwd.

In het onderzoek hebben de jongeren individueel het verkooppunt bezocht. Daar hebben ze een pakje sigaretten gevraagd (supermarkt, tabak- en gemak-zaak, tankstation) en geprobeerd deze aan te kopen. Als dat toegestaan werd is de tabak aangekocht en indien de tabaksverkoop geweigerd werd hebben de mysteryshoppers het verkooppunt direct verlaten. In de horeca en cafetaria's is een identieke procedure gevolgd, waarbij bij binnenkomst werd gekeken op welke wijze de tabak in de betreffende gelegenheid verkocht werd (verkoper, age-coin, tabak-automaat).

Na elke aankoop poging zijn de observaties geregistreerd op een digitale checklist.

Resultaten

In totaal zijn 200 aankoop pogingen gedaan, waarbij 98 keer de aankoop correct is geweigerd, waarmee de gemiddelde naleving van de Tabakswet neerkomt op 49%. De naleving blijkt het hoogst te zijn in de supermarkten (70%), gevolgd door tabaks- en gemak-zaken (65%), horeca (43%), tankstations (38%) en cafetaria's (30%). Zie Tabel 1.

Tabel 1: naleving en ID-vraag Tabakswet, per type verkooppunt.

Type verkooppunt	# Pogingen	ID-vraag (%)	Naleving (%)
Supermarkten	40	32 (80%)	28 (70%)
Tabaks- en gemak-zaken	40	32 (80%)	26 (65%)
Tankstations	40	25 (63%)	15 (38%)
Cafetaria's	33 verkoper	13 (39%)	
	7 automaat		
	40		12 (30%)
Horeca	24 verkoper	10 (41%)	
	16 automaat		
	40		17 (43%)
Totaal	177 verkoper	112 (63%)	
	23 automaat		
	200		98 (49%)

Tevens is in Tabel 1 af te lezen in welk deel van de aankoop pogingen de verkoper, zoals vastgelegd in de wet, naar het identiteitsbewijs van de minderjarige koper vroeg. In totaal zijn 177 aankoop pogingen via een verkoper gedaan (hieronder valt ook het vragen van een 'age-coin' aan een verkoper), waarbij in 63% van de gevallen om ID is gevraagd.

In de horeca en cafetaria's is in 23 gevallen gepoogd om tabak te kopen zonder tussenkomst van een verkoper. Elf keer betrof het aan tabaksautomaat waar de ID-kaart gescand moest worden, bij deze automaten is dan ook elf keer geen tabak verkregen. De andere 12 keer werd de automaat (zelf) aangezet met een knop of afstandsbediening. Bij dit type automaten is 4 keer nageleefd en 8 keer kon tabak worden aangekocht.

Vergelijking met eerdere nalevingscijfers

Eerder hebben de Taskforce Naleving Leeftijdsgrens Tabak (TNLT) en Bureau Nuchter onderzoek gedaan naar de naleving van dit deel van de Tabakswet. De verschillende bureau's hebben een uiteenlopende onderzoekssystematiek gehanteerd. Hieronder worden de verschillen uitgelegd.

Taskforce Naleving Leeftijdsgrens Tabak (TNLT)

TNLT deed onderzoek naar de naleving van de leeftijdsgrens (verkoop aan minderjarigen, 17 jaar), op initiatief van de branche en gefinancierd door betrokken branches (1/3) en rookwarenindustrie (2/3).

Verkooppunten worden minimaal 2 keer bezocht, bij 1 foute naleving volgt een derde controle, bij 2 fouten volgt een vierde (zie ¹, pagina 6). De resultaten worden zeer snel -veelal binnen een werkdag- na het bezoek teruggekoppeld aan het betreffende verkooppunt (zie ², pagina 7). Deze werkwijze draagt wellicht bij aan een vertekening van de resultaten. Indien alle bezoeken plaatsvinden voor de terugkoppeling aan het verkooppunt dan moeten die op 1 dag gedaan worden. Dan is er een grote kans dat de metingen elkaar beïnvloed hebben. Indien de terugkoppeling plaatsvindt voor het tweede (derde en vierde) bezoek, dan zorgt die terugkoppeling voor een hogere naleving bij het tweede (derde en vierde) bezoek, dit is een vastgesteld effect ³, dat overigens ook bekend is bij TNLT (zie ², pagina 5).

De minderjarige mysteryshoppers worden tijdens het onderzoek begeleid door een volwassene, het is onbekend of en hoe deze begeleiders zijn opgeleid.

Volgens TNLT bedraagt de naleving tussen de 51,9% en 72,2% (zie ², pagina 13) bij tabak- en gemakzaken en benzinstations. Andere typen verkooppunten zijn in dit onderzoek niet meegenomen.

Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen (Bureau Nuchter)

Bureau Nuchter deed in 2015 en 2016 onderzoek naar de naleving van de Tabakswet bij de verkoop van tabak aan jongeren. Dit onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van VWS ⁴.

¹ Plan van Aanpak TNLT <https://tnlt.nl/downloads/15-10-30-Plan-van-Aanpak-TNLT.pdf>

² Rapport TNLT Wave 7, <https://tnlt.nl/downloads/wave-7/Wave7-rapport.pdf>

³ Wetenschappelijk artikel, <https://academic.oup.com/eurpub/article/22/5/737/499965>

⁴ Rapport Bureau Nuchter, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/07/06/kamerbrief-over-naleving-leeftijdsgrens-alcohol-en-tabak-2016>

Hierbij is de werkwijze dat verkooppunten 1 keer bezocht zijn door een minderjarige mysteryshopper met een gemiddeld uiterlijk. Tijdens het onderzoek werden de mysteryshoppers begeleid door ervaren, volwassen auditoren.

Volgens Bureau Nuchter bedroeg in 2016 de naleving 30,1% in cafetaria's, 23,5% in de horeca, 71,8% in supermarkten, 56,7% in tabaksspeciaalzaken en 52,9% in tankstation (zie ⁴, pagina 54 en 55). Alle kanalen scoren in 2016 (aanmerkelijk) beter dan in 2015.

Over het toekennen van het nalevingsonderzoek door VWS aan Bureau Nuchter is in de media discussie geweest omdat de onafhankelijkheid van Bureau Nuchter niet onomstreden bleek ⁵.

Concluderend

- Verkopers vragen in 63% van de gevallen naar het ID-bewijs van minderjarigen die tabak proberen te kopen.
- De uiteindelijke naleving van de Tabakswet bedraagt rond de 49%.
- Het vragen van de ID-kaart door verkopers, en vervolgens het tonen van de identieke ID-kaart leidt niet automatisch tot correcte naleving.
- In de dagelijkse praktijk zullen jongeren die tabak willen kopen creatieve strategieën inzetten om tabak te kopen. De goede naleving in dit onderzoek bij tabaksautomaten met een ID-scanner moet ook in dat licht bekeken worden. In de praktijk kunnen jongeren bijvoorbeeld een ID-kaart gebruiken van iemand anders die wel oud genoeg is.
- Bij de verkoop van tabak moet de naleving in alle typen verkooppunten even goed op orde zijn omdat de prijs van tabak overal gelijk is (in tegenstelling tot bijvoorbeeld alcohol).
- Gegeven het belang van de beschikbaarheid van tabak in relatie tot consumptie is het aanbevelenswaardig om een landelijke dekkend, representatief, onafhankelijk onderzoek uit te voeren.

⁵ Tabaknee, <https://www.tabaknee.nl/nieuws/item/545-staatssecretaris-van-rijn-houdt-vast-aan-dubieus-onderzoek-bureau-nuchter>